

dakh innovatsiino-spriamovanoho investuvannia [Formation of a Competitive Strategy of Enterprises on the Basis of Innovative Investment]. Kharkiv: FOP Hrin D. S., 2016.

Prushkivska, E. V., and Shevchenko, Yu. O. "Rozvytok «zele-noi ekonomiky»: natsionalnyi aspekt" [Development of «Green Economy»: National Aspect]. *Biznes Inform*, no. 3 (2013): 186-191. https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2013-3_0-pag-es-186_191.pdf

Shtets, V. M. "Ekoloho-ekonomichni aspekty perekhodu do «zelenoi ekonomiky» v Ukraini" [Ecological and Economic Aspects of the Transition to the "Green" Economy in Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho uni-versytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya «Ekonomika»*, no. 6 (2013): 108-113.

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2013/147-6/22>

Tulska, S. O., and Chornii, B. P. "Vyrobnnytstvo ta spozhyvan-nia elektroenerhii v Ukraini" [Production and Con-sumption of Electricity in Ukraine]. *Suchasni problemy ekonomiky i pidpriemnytstvo*, no. 18 (2016): 56-62.

УДК 33.338.338.1

JEL: L26; L53

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-12-158-166>

РОЗВИТОК МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ: ФАКТОРИ ВПЛИВУ ТА АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ

©2023 ГОНТАРЕВА І. В., МИХАЙЛЕНКО Д. Г.

УДК 33.338.338.1

JEL: L26; L53

Гонтарева І. В., Михайленко Д. Г. Розвиток малого підприємництва в Україні: фактори впливу та актуальні тенденції

У статті досліджено основні тенденції розвитку малого підприємництва в Україні. Виокремлено стан функціонування малих підприємств за період пандемії та бойових дій у державі. На основі проведеного аналізу було сформовано основні тенденції та закономірності функціонування суб'єктів малого підприємництва. Доведено, що розвиток малого підприємництва сприяє не тільки підвищенню економічної складової розвитку держави, але й зменшує соціальну напруженість у суспільстві завдяки створенню робочих місць та зайнятості населення. Обґрунтовано, що вплив зовнішніх факторів регулюється на державному або регіональному рівнях, тоді як вплив внутрішніх факторів регулюється діями окремого підприємства. Визначено, що важливу роль у розвитку та підтримці малого підприємництва відіграють територіальні громади та органи місцевого самоврядування, оскільки саме на місцях значно краще розуміють потреби малого бізнесу та фактори впливу, з якими вони стикаються у своїй діяльності. Встановлено, що впровадження нових технологій, що відповідають європейським стандартам і нормам якості, для вітчизняних підприємств є складним завданням – передусім через брак фінансових ресурсів. Виокремлено напрями вдосконалення розвитку та підтримки малого бізнесу у воєнний і повоєнний періоди відновлення економіки. Запропоновано алгоритм регулювання діяльності суб'єктів малого підприємництва. Обґрунтовано заходи щодо стимулювання розвитку малого підприємництва за фінансовими, нормативно-правовими, виробничими напрямами.

Ключові слова: підприємництво, малий бізнес, стимулювання, розвиток, повоєнне відновлення.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 9.

Гонтарева Ірина Вячеславівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та підприємництва, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: igontareva@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1345-6950>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56736897300>

Михайленко Дар'я Геннадіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, менеджменту та підприємництва, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: d.g.mykhailenko@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8420-6510>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/1445688>

UDC 33.338.338.1

JEL: L26; L53

Gontareva I. V., Mykhailenko D. H. Development of Small Business in Ukraine: Factors of Influence and Current Trends

The article examines the main trends in the development of small entrepreneurship in Ukraine. The state of functioning of small enterprises during the period of pandemic and active hostilities on the territory of the State is allocated. On the basis of the carried out analysis, the main trends and regularities of functioning of small business entities have been formed. It is proved that not only the development of small entrepreneurship contributes to increasing the economic component of the development of the State, but it also reduces social tension in society due to the creation of jobs and employment. It is substantiated that the influence of external factors is regulated at the national or regional levels, while the influence of internal factors is regulated by the actions of an individual enterprise. It is determined that territorial communities and local self-government bodies play an important role in the development and support of small entrepreneurship, since it is the local milieu where the needs of small business are much better understood, as well as the influencing factors they encounter in their activities. It is determined that the introduction of new technologies that meet European standards and quality norms for domestic enterprises is a difficult task, primarily due to the lack of financial resources. The directions of improving the development and support of small business during the wartime and in the post-war periods of economic recovery are allocated. An algorithm for regulating the activities of small business entities has been proposed. Measures to stimulate the development of small entrepreneurship in financial, regulatory, and production areas are substantiated.

Keywords: entrepreneurship, small business, stimulation, development, post-war recovery.

Fig.: 2. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 9.

Gontareva Iryna V. – D. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Department of Marketing, Management and Entrepreneurship, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: igontareva@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1345-6950>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56736897300>

Mykhailenko Daria H. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing, Management and Entrepreneurship, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: d.g.mykhailenko@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8420-6510>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/1445688>

Аосліджуючи напрями розвитку європейських та американської економік, доцільно звернути увагу на те, що основу їх стабільності становить розвиток малого підприємництва. Сьогодні мале підприємництво забезпечує найбільшу кількість працюючих, що сприяє наповненню бюджетів, а також є важливим напрямом підтримки соціально-демографічних процесів на рівні громад. Важливість малих підприємств потребує постійного моніторингу стану та закономірностей їх функціонування, що виступає індикатором для прийняття відповідних змін у соціально-економічному та правовому полі для формування необхідних умов їх діяльності.

За умов, в яких перебуває сьогодні Україна, розвиток малого підприємництва має бути основним напрямом державної політики економічної стабілізації, оскільки саме мале підприємництво дозволяє вирішувати питання суспільно-економічного характеру. Нині суб'єкти підприємницької діяльності стикаються з певними проблемами, а саме: недосконалість податкової політики; відсутність доступних програм державної та місцевої політики; високі кредитні ставки; загрози безпеці, що значно обмежує можливість залучення інвестицій на розвиток бізнесу. Також дається взнаки недосконалість системи надання послуг з підтримки участі в грантових програмах і міжнародних проектах для отримання фінансової підтримки.

Розвиток малого підприємництва в практичній реалізації потребує постійного моніторингу напрямів його розвитку. Ці напрями висвітлено в дослідженнях багатьох вітчизняних науковців, серед яких можна виокремити праці: Мірошника Р. О., Прокоп'єва У. О., Кузьміна О. Є., Данилишина Б. М., Герасимчук З. В., Варналія З. С., Бутка М. П., Дикань О. В., Тюленової Ю. В., Ткаченко Т. П. та інших. Проте питання розвитку малого підприємництва в Україні в період військових дій і повоєнного відновлення висвітлено не повною мірою.

Мета статті полягає у визначенні особливостей розвитку малого підприємництва в Україні, виявленні факторів впливу та актуальних тенденцій.

Розвиток малого підприємництва сьогодні доцільно розглядати як реалізацію довгострокових економічних планів власників бізнесу або як наслідок впливу факторів зовнішнього середовища. На його

розвиток мали вплив як позитивні структурні зрушення в економіці країни, так і негативні, що позначилося як на зміні тенденцій розвитку самого малого підприємництва, так на зміні його ролі в економіці країни. Особливо гостро ці зміни відчувалися в період повномасштабного вторгнення росії в Україну. До цього в Україні мале підприємництво розглядалося як один із напрямів формування бюджетів усіх рівнів [3]. Проте слід відмітити, що розвиток малого підприємництва виконує ряд соціальних та економічних функцій, до яких можна віднести:

- ✦ вирішення проблем безробіття серед населення завдяки формуванню робочих місць і розвитку напрямів самозайнятості;
- ✦ збільшення гнучкості й адаптивності ринку, оскільки малий бізнес швидше реагує на потреби ринку та сприяє наданню якісних послуг;
- ✦ формування конкурентного середовища, яке сприяє виробництву товарів та послуг, затребуваних на ринку;
- ✦ формування нової побудови економіки, задіяність у реалізації інноваційних ідей, стимулювання економічного розвитку, випуск наукоємних товарів і надання послуг;
- ✦ формування середнього класу, який є фундаментом стабільності економіки в державі, тим самим сприяючи зниженню соціальної нерівності та напрузі в суспільстві.

Так, показник доданої вартості за витратами виробництва за різними суб'єктами підприємництва в період 2013–2020 рр. характеризує збільшення даного показника серед суб'єктів малого та мікропідприємництва (табл. 1).

У 2020 р. порівняно з 2019 р. цей показник серед суб'єктів малого підприємництва збільшився на 33,52%, серед суб'єктів мікропідприємництва за аналогічний період збільшився на 36,06%. Серед суб'єктів великого підприємництва у 2020 р. цей показник порівняно з 2019 р. зменшився на 6,37%, а серед суб'єктів середнього підприємництва за аналогічний період – на 2,91%.

У період 2013–2019 рр. щорічно цей показник за всіма видами підприємництва збільшувався.

Додана вартість за витратами виробництва суб'єктів господарювання (тис. грн)

Рік	Вид суб'єктів підприємництва			
	Суб'єкти великого підприємництва	Суб'єкти середнього підприємництва	Суб'єкти малого підприємництва	З них суб'єкти мікропідприємництва
2013	416121058,7	414308830,8	207981413,5	94808365,0
2014	530792388,5	489536772,2	273266311,3	132672961,4
2015	585131847,6	540215660,0	270938753,6	123311535,8
2016	680193209,8	741417701,7	383978194,0	186174760,4
2017	844774116,7	870095592,6	542427779,0	284242327,4
2018	895101133,7	964765155,5	650790290,0	345244458,4
2019	999622421,1	1182182457,6	791831355,5	432427804,5
2020	935890682,1	1147683049,3	1057290634,3	588366797,0

Примітка: дані за період 2021–2022 рр. в офіційних джерелах відсутні.

Джерело: узагальнено на основі [7].

2020 р. характеризувався продовженням пандемії COVID-19, яка значно обмежила можливості комунікацій та призвела до необхідності адаптації виробничих зв'язків до умов нових реалій [1].

Суб'єктам малого та мікропідприємництва значно простіше адаптуватися до нових умов функціонування, оскільки вони зазвичай не мають великих виробничих потужностей і для здійснення виробничих процесів не задіяно велику кількість працівників. Якщо розглядати обсяги виробленої продукції в період 2013–2020 рр., то тенденція збільшення зберігається серед суб'єктів малого та мікропідприємництва (табл. 2).

Так, у 2020 р. порівняно з 2019 р. обсяг виробленої продукції (товарів, послуг) збільшився на 18,5% серед суб'єктів малого підприємництва та на 20,5% серед суб'єктів мікропідприємництва.

Розвиток малого підприємництва сприяє не тільки підвищенню економічної складової розвитку держави, але й зменшує соціальну напруженість у суспільстві шляхом створення робочих місць і зайнятості населення. У період пандемії саме завдяки малому та мікробізнесу зберігалася тенденція збільшення зайнятості населення (табл. 3). У 2019 р. порівняно з 2018 р. кількість зайнятих працівників збільшилася на 2,16% серед суб'єктів великого підприємництва, на 10,96% – серед суб'єктів середнього підприємництва, на 3,5% – серед суб'єктів малого підприємництва та на 4,48% – серед суб'єктів мікропідприємництва. У 2021 р. порівняно з 2020 р. спостерігалася збільшення кількості зайнятого населення в усіх видах суб'єктів підприємництва, окрім середнього бізнесу.

У 2022 р. спостерігається значне зниження рівня зайнятості населення за всіма видами підприємницької діяльності, що пов'язано з початком бойових

Таблиця 2

Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання (тис. грн)

Рік	Вид суб'єктів підприємництва			
	Суб'єкти великого підприємництва	Суб'єкти середнього підприємництва	Суб'єкти малого підприємництва	З них суб'єкти мікропідприємництва
2013	1136699864,8	942923055,6	513644147,8	228704393,3
2014	1222747774,6	1046728694,3	616086215,8	305223009,8
2015	1439883019,1	1264937838,9	745058778,6	373995532,2
2016	1581304931,6	1622317009,1	1014203794,5	528897009,1
2017	2039421298,8	1970221736,3	1319332391,1	706357065,4
2018	2354328505,5	2247973656,5	1605385409,8	875906688,1
2019	2503075166,5	2507601509,3	1971187073,0	1113631363,8
2020	2457507487,3	2509824234,9	2327115603,1	1342011768,2

Примітка: дані за період 2021–2022 рр. в офіційних джерелах відсутні.

Джерело: узагальнено на основі [7].

Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання (осіб)

Рік	Вид суб'єктів підприємництва			
	Суб'єкти великого підприємництва	Суб'єкти середнього підприємництва	Суб'єкти малого підприємництва	З них суб'єкти мікропідприємництва
2010	2400338	3413843	4958609	3540653
2011	2449018	3273528	4441970	3030484
2012	2484163	3188201	4285169	2850952
2013	2383753	3054150	4291173	2915125
2014	1915094	2766431	4115146	2976936
2015	1708592	2632690	3838749	2878532
2016	1586582	2649985	3871758	2814754
2017	1560900	2623807	3956331	2874845
2018	1574301	2784464	4173665	3032968
2019	1608347	3089709	4319757	3168970
2020	1574647	3123215	4233999	3099461
2021	1648692	2999712	4287724	3127387
2022	1369937	2610134	3522254	2583509

Джерело: узагальнено на основі [7].

дій на території України через вторгнення росії. Так, у 2022 р. порівняно з 2021 р. найбільше зниження серед зайнятого населення відбулося серед суб'єктів малого підприємництва (17,85%), суб'єктів мікропідприємництва (17,39%), суб'єктів великого підприємництва (16,9%) і суб'єктів середнього підприємництва (12,98%). Такі негативні тенденції пояснюються початком бойових дій, які призвели до вимушеної міграції населення, частина територій опинилася під тимчасовою окупацією, що на сьогодні унеможливає доступ до них з боку української влади. Більшість підприємств розташовані на прифронтових територіях, які знаходяться під постійним обстрілом, що ускладнює здійснення ними своїх виробничих функцій. Частина підприємств малого бізнесу релокувала свої виробничі потужності в більш безпечні регіони західної частини України й там продовжила свою діяльність. Частина підприємств вимушена була закритися. Такі тенденції негативно вплинули на загальний соціально-економічний стан у державі. Проте, незважаючи на такі складні безпекові та економічні умови, малий бізнес продовжує здійснювати свою діяльність, підтримуючи тим самим економіку держави [4].

Щодо визначення факторів, які впливали на розвиток малого підприємництва в Україні в довоєнний період, їх можна поділити на зовнішні та внутрішні. Вплив зовнішніх факторів регулюється на державному або регіональному рівнях, тоді як вплив внутрішніх факторів – діями окремого підприємства. До зовнішніх факторів, що впливають на розвиток підприємництва в Україні, можна віднести:

- ✦ *недосконалість податкової системи*, оскільки вона не враховує особливості діяльності більшості підприємств. В Україні податкова система поділена на два напрями – загальний і спрощений, залежно від рівнів доходу підприємства. Оподаткування суб'єктів малого бізнесу здійснюється за системою спрощеного оподаткування. Особливість такої системи оподаткування полягає у сплаті єдиного податку замість окремих податків, а також у значно простішій системі подання звітності. Недосконалість даної системи полягає у значному обмеженні підприємницької діяльності. Окрім того, така система не враховує сезонність робіт, яка значно впливає на рівень отримання прибутку, що також негативно позначається на діяльності підприємств;
- ✦ *загальний стан нормативно-правового забезпечення в державі та економічного розвитку*, оскільки суб'єкти малого підприємництва є ланкою в загальній економічній системі держави, то МСП реагує на будь-які зміни, що відбуваються на державному рівні. Проте на державному рівні сьогодні відсутня єдина концепція стимулювання та підтримки малого підприємництва;
- ✦ *недосконалість напрямів державної політики в питаннях розвитку малого бізнесу*. Незважаючи на значну кількість бізнес-інкубаторів та бізнес-центрів, їх роль у підтримці малого підприємництва незначна, оскільки їх діяльність більш націлена на підтримку серед-

нього та великого бізнесу. Неприятливими є умови для кредитування малого підприємництва, що створює додаткові складнощі у відкритті та розширенні бізнесу;

- ✦ наявність монопольних формувань з боку суб'єктів великого підприємництва, що значно ускладнює вихід на ринок нових виробників та зайняття відповідної ніші на ринку. Саме монополісти визначають умови та тренди розвитку ринку тієї чи іншої галузі, що ускладнює функціонування малого підприємництва або взагалі унеможливає його існування на певному сегменті ринку;
- ✦ високий рівень бюрократизації та корупції, що негативно впливає на економічний розвиток у державі, створює несприятливий інвестиційний клімат, стримує інноваційний розвиток. Наявність тіньового сектора перешкоджає наповненню бюджету податковими відрахуваннями, ускладнює розвиток здорової конкуренції на ринку, яка має значно поліпшувати якість товарів та послуг.

Разом із тим у період бойових дій урядом було запроваджено низку рішень щодо підтримки малого підприємництва шляхом зниження податкового навантаження; спрощення умов та доступу до грантових програм стимулювання малого бізнесу; фінансової підтримки з боку держави. Такі напрями сприяли розвитку та підтримці існуючих суб'єктів та появи нових, що загалом сприяє економічному розвитку та підтримці регіонів і держави загалом.

До внутрішніх факторів, які впливають на діяльність суб'єктів підприємництва, слід віднести:

- ✦ знос виробничих потужностей, що впливає на якість виробів та продуктивність праці. Через застаріле обладнання та використання застарілих технологій значно обмежується ринок збуту продукції, оскільки вона не відповідає сучасним європейським нормам і стандартам. Для оновлення та модернізації виробничих потужностей на підприємствах не вистачає фінансових коштів, а отримання грантів або інвестиційної допомоги ускладнюються зовнішніми факторами;
- ✦ низьку ефективність управлінських рішень на рівні керівників підприємств, оскільки більшість керівників малих підприємств не мають достатнього рівня управлінських навичок і прийняття рішень відбувається на рівні власного досвіду. Залучення сторонніх фахівців для малих підприємств є фінансово складним через брак коштів;
- ✦ поєднання декількох видів діяльності на одному підприємстві, що впливає на якість та ефективність виробничої діяльності. Більшість малих підприємств з часом змінюють

або доповнюють свої види економічної діяльності на основі потреб ринку, що приводить до появи двох або більше різних або суміжних виробництв.

Також до факторів, які мають вплив на розвиток малого підприємництва, можна віднести такі:

- ✦ низький рівень платоспроможності населення, нестабільність політичної ситуації, особливо в період бойових дій [5];
- ✦ недовіра іноземних партнерів та інвесторів до вітчизняних підприємств через негативний корупційний рейтинг країни, несприятливий інвестиційний клімат;
- ✦ переважно формальний характер більшості регіональних і галузевих програм розвитку малого підприємництва, оскільки такі програми не відповідають сучасним потребам малого бізнесу та потребам ринку;
- ✦ відсутність стимулів для внутрішнього інвестування через непрозорість системи контролю використання коштів;
- ✦ низький рівень захищеності інтелектуального права, що впливає на інноваційну спроможність бізнесу.

Важливу роль у розвитку та підтримці малого підприємництва відіграють територіальні громади та органи місцевого самоврядування, оскільки саме на містах значно краще розуміють потреби малого бізнесу, фактори впливу, з якими він стикається при здійсненні своєї діяльності [9]. Для регулювання таких напрямів з боку місцевих органів влади доцільно розробити відповідний алгоритм підтримки розвитку малого підприємництва в нових умовах воєнного та повоєнного відновлення економіки держави (рис. 1).

Початковим етапом є аналіз наявних проблем розвитку суб'єктів підприємництва на мікро- та макрорівнях. На основі визначених проблем здійснюється оцінка стану функціонування суб'єкта малого підприємництва з виокремленням його сильних і слабких сторін, загроз і можливостей його розвитку. Визначаються сегменти та ринки, на яких підприємство може здійснювати свою діяльність.

На основі отриманих даних здійснюється формування альтернатив розвитку подій щодо можливих варіантів функціонування підприємств. Визначаються найбільш оптимальні та загрозові варіанти розвитку подій. Після формування певної кількості альтернатив вони виносяться на обговорення керівникам суб'єктів малого підприємництва та органам місцевої влади. Така спільна взаємодія дозволяє знизити рівень корупції, більш виважено підходити до затвердження стратегій та програм розвитку підприємництва, враховувати найбільш ризикові ситуації та розробляти напрями їх подолання. Після обговорення всіх альтернативних варіантів здійснюється

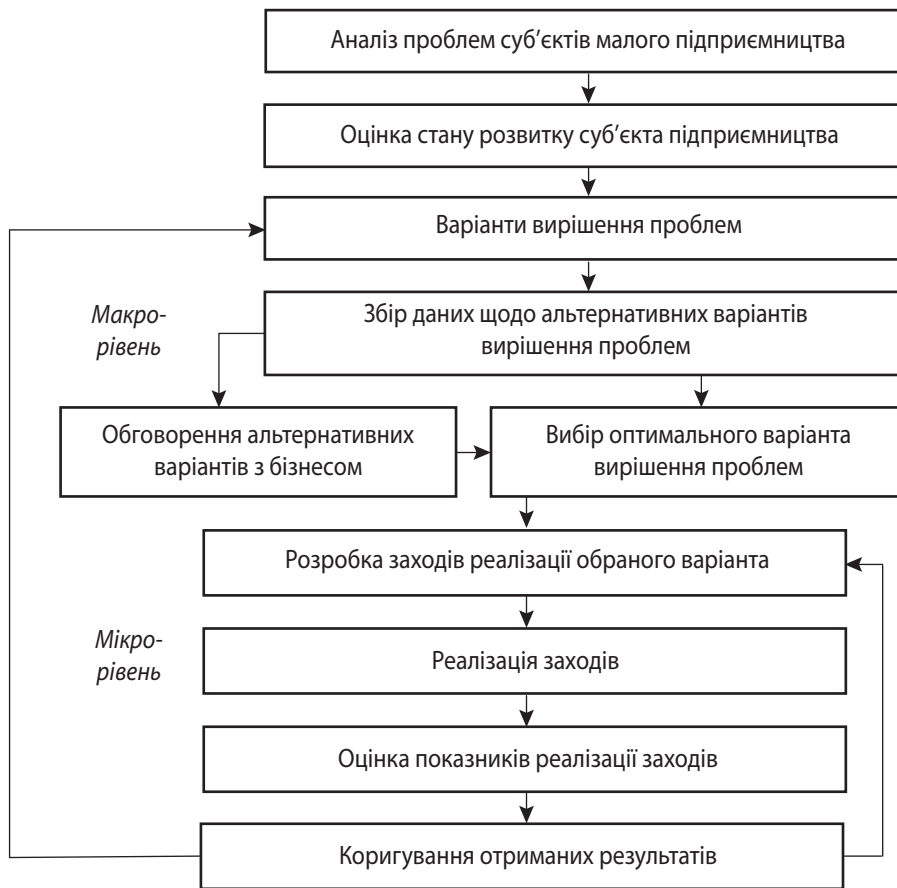

Рис. 1. Алгоритм регулювання діяльності суб'єктів малого підприємництва

Джерело: узагальнено на основі [2; 8].

колективне обрання найбільш оптимальних пропозицій, які визначаються як співвідношення витрати/результат з урахуванням імовірних ризиків. Дані процеси відбуваються на макрорівні. Після узгодження обраних альтернатив та обрання оптимального варіанта стимулювання діяльності суб'єктів малого підприємництва необхідно здійснити розробку вже конкретних заходів щодо реалізації обраного варіанта. Дані заходи можуть бути націлені як на фінансову підтримку розвитку діяльності підприємств, так і на розробку відповідних заходів щодо забезпечення ефективного функціонування таких підприємств.

Реалізація розроблених заходів здійснюється на мікрорівні, тобто на рівні окремого підприємства, для якого ці заходи було розроблено та впроваджено. Ефективність реалізації обраних заходів визначається оцінкою показників діяльності підприємства та їх відхилення від запланованих показників. Залежно від отриманих даних проводиться або коригування отриманих результатів на основі вибору варіантів вирішення проблем, або, якщо все влаштовує, – подальша реалізація заходів та моніторинг процедури їх здійснення.

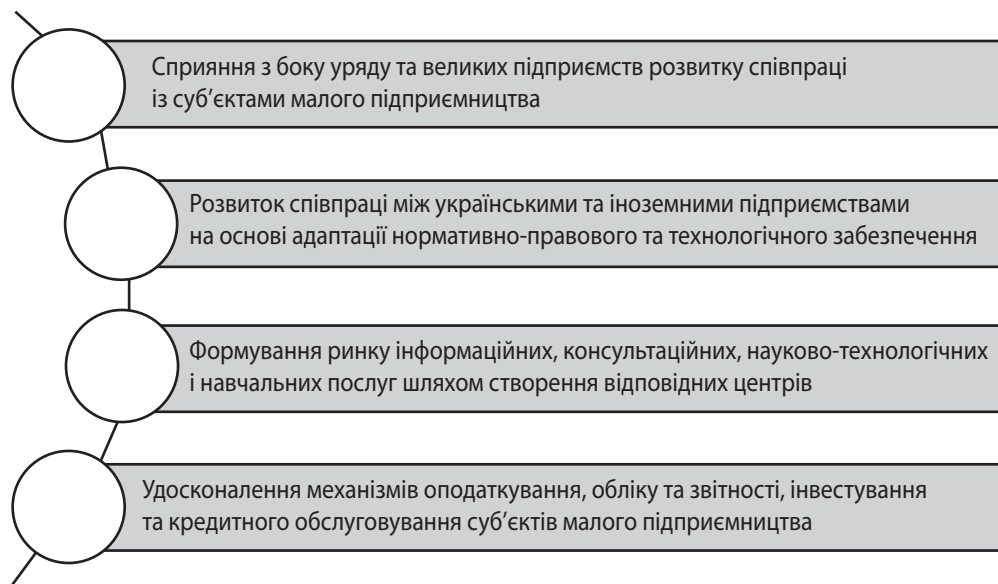
За нових умов функціонування та розвитку підприємницьких ініціатив більшість суб'єктів малого підприємництва стикаються з новими викликами та

загрозами функціонуванню. Так, одним із нових викликів щодо функціонування підприємств і розвитку бізнесу є впровадження цифровізації суб'єктів господарювання. Впровадження нових технологій, які відповідають європейським стандартам і нормам якості, є для вітчизняних підприємств складним завданням, передусім через брак фінансових ресурсів [6].

Нові умови функціонування, що пов'язані з пандемією та безпековою ситуацією в державі, вимагають від підприємств високої адаптивної спроможності. Підприємства, які змогли швидко адаптуватися до нових умов, не тільки зберегли свої позиції, але й змогли охопити нові ринки збуту, налагодити нові виробничі зв'язки з постачальниками та споживачами. Якщо брати до уваги досвід європейських країн у питаннях розвитку малого бізнесу, то можна виокремити такі заходи, що пов'язані з цими процесами (рис. 2).

Важливим для їх ефективного розвитку є створення необхідних умов з боку держави щодо залучення інвестиційних коштів для функціонування підприємств. До основних напрямів державної та регіональної політики в цьому аспекті можна віднести такі:

- ✦ удосконалення податкової політики та звітності для малих підприємств з урахуванням

Рис. 2. Основні напрями вдосконалення розвитку суб'єктів малого підприємництва

Джерело: авторська розробка.

сезонності їх роботи, що впливає на розмір податкових відрахувань;

- ✦ вдосконалення процедури перевірок діяльності суб'єктів малого підприємництва з урахуванням потреб, визначенням контрольних органів, термінів перевірок, особливо під час проведення бойових дій та в повоєнний період відновлення економіки держави;
- ✦ розроблення дієвих заходів щодо фінансового стимулювання та підтримки суб'єктів малого підприємництва, збільшення термінів мікрокредитування, надання державних гарантій;
- ✦ удосконалення захисту прав інтелектуальної власності на розробки та їх впровадження, поліпшення процедури захисту авторського права.

Для створення необхідних умов щодо розвитку суб'єктів малого підприємництва доцільні такі заходи [6].

У напрямках удосконалення нормативно-правового поля:

- ✦ розробка та ухвалення актів, які спрямовані на поліпшення підприємницького середовища з урахуванням безпекової ситуації на певних територіях держави;
- ✦ впровадження нормативних актів повинно обґрунтовуватися економічними розрахунками їх доцільності та ефективності для суб'єктів господарювання на місцевих бюджетів;
- ✦ адаптація нормативних актів до умов ринкової економіки та сучасних потреб конкурентного середовища;
- ✦ залучення до обговорення громадських і неурядових організацій питань щодо прийняття певних нормативних актів стосовно діяльності малого підприємництва.

У сфері фінансово-інвестиційної підтримки розвитку малого підприємництва:

- ✦ фінансова підтримка цільових програм з пріоритетних напрямів економічної діяльності з урахуванням регіональних особливостей;
- ✦ розширення регіональних фондів підтримки сприяння розвитку малих підприємств;
- ✦ залучення інвестиційних ресурсів у діяльність малого підприємництва на основі впровадження відповідного механізму та формування напрямів державних гарантій іноземним інвесторам.

У сфері розширення інфраструктурного забезпечення:

- ✦ використання на пільгових умовах вільних виробничих площ та активів, які відокремлюються в питаннях реструктуризації та реорганізації підприємств;
- ✦ розробка регіональних напрямів підтримки малого підприємництва з урахуванням специфіки регіону, його безпекової ситуації;
- ✦ розробка та впровадження платформ для пошуку інвесторів, проектів для реалізації, до яких є доступ іноземних компаній та меценатів;
- ✦ розвиток освітніх програм для підприємців,
- ✦ розширення напрямів регіональних і галузевих семінарів для підприємств з проблем реалізації державної політики, питань щодо економічного та інноваційного розвитку малого бізнесу із залученням провідних фахівців, органів державної та регіональної влади, суспільства;
- ✦ розробка заходів формування позитивного іміджу вітчизняних малих підприємств, що дозволяє сформувати відповідне позитивне

інвестиційне середовище для іноземних інвесторів та партнерів;

- ✦ проведення ярмарок, виставок продукції, яка виробляється малими підприємствами, як у межах держави, так і на міжнародному рівні;
- ✦ розвиток і реалізація програм міждержавної співпраці в питаннях стимулювання та підтримки малого підприємництва.

Для фінансового стимулювання розвитку малого підприємництва доцільно залучати таких суб'єктів до виконання регіональних програм економічного та соціального розвитку, оскільки це буде сприяти самозайнятості населення, кращому розумінню проблем на містах, формуванню відповідних територіально-виробничих кластерів. Реалізація запропонованих напрямів повинна здійснюватися з урахуванням нових цифрових технологій і цифровізації суспільних процесів.

ВИСНОВКИ

Сьогодні сфера малого підприємництва в Україні переживає складні часи через бойові дії на території держави, нестабільну політичну та безпекову ситуацію, економічну кризу. Через такі перешкоди зовнішнього характеру більшість підприємств була вимушена зупинити свою діяльність або релокувати свої потужності до більш безпечних регіонів.

Частина релокованих підприємств змогла відновити свою роботу, що дозволило не тільки зберегти та розширити робочі місця, але й підтримувати економічну ситуацію в державі шляхом податкових відраховань. На регіональному та державному рівнях необхідно переглянути частину нормативно-правового забезпечення діяльності суб'єктів малого підприємництва в частині створення нових умов їх функціонування, які б відповідали європейським нормам і стандартам. Розвиток суб'єктів малого підприємництва має засновуватися на використанні досягнень цифровізації, інноваційної активності підприємств, доступі до міжнародних ринків збуту та технологій. З боку уряду повинні створюватися умови для залучення інвесторів, участі у грантових програмах вітчизняних підприємств, залучення до виконання державних замовлень.

Зниження рівня корупції та бюрократії значно поліпшить світові рейтинги країни, що позитивно вплине на залучення фінансових коштів та співпрацю з іноземними партнерами. Такі напрями повинні мати довгостроковий характер і враховувати європейський досвід розвитку малого бізнесу. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гейко Т. Ю. Пріоритети розвитку підприємництва в Україні в умовах пандемії COVID-19 та в посткарантинний період. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2020. № 2. С. 62–71. DOI: [https://doi.org/10.33987/vsed.2\(73\).2020.62-71](https://doi.org/10.33987/vsed.2(73).2020.62-71)
2. Дикань О. В. Розвиток малого бізнесу в Україні: проблеми та шляхи забезпечення. *Вісник еконо-*

міки транспорту і промисловості. 2017. Вип. 57. С. 58–66.

DOI: <https://doi.org/10.18664/338.47:338.45.v0i57.101559>

3. Красота О. В., Кір'єв І. С. Особливості розвитку малого підприємництва в умовах порушення макроекономічної стабільності. *Ефективна економіка*. 2021. № 2. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.2.98>
4. Крисак А. О., Мусятівська О. С. Проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні. *Економіка та держава*. 2018. № 12. С. 68–73. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2018.12.68>
5. Лукашова Л. В. Мале підприємництво: методологія та практика фасилітації розвитку: монографія. Київ: КНТЕУ, 2019. 448 с.
6. Марченко В. М., Харитоненко Д. В. Сучасні тенденції розвитку малого підприємництва в Україні. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. 2021. № 19. С. 82–88. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.19.2021.225854>
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Трегубов О. Розвиток малого підприємництва в Україні: сучасні тенденції та перспективи. *Збірник наукових праць ДУІТ. Серія «Економіка і управління»*. 2019. Вип. 46. С. 109–117. DOI: <https://doi.org/10.32703/2664-2964-2019-46-109-117>
9. Тюленева Ю. В., Єнич В. С. Проблеми розвитку малого підприємництва в Україні. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2017. № 19. С. 193–197.

REFERENCES

- Dykan, O. V. "Rozvytok maloho biznesu v Ukraini: problemu ta shliakhy zabezpechennia" [Development of Small Business in Ukraine: Problems and Ways to Ensure]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 57 (2017): 58-66. DOI: <https://doi.org/10.18664/338.47:338.45.v0i57.101559>
- Heiko, T. Yu. "Priorityty rozvytku pidpriemnytstva v Ukraini v umovakh pandemii COVID-19 ta v postkarantynnyi period" [Priorities of Entrepreneurship Development in Ukraine in the Conditions of the COVID-19 Pandemic and Post-Quarantine Period]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, no. 2 (2020): 62-71. DOI: [https://doi.org/10.33987/vsed.2\(73\).2020.62-71](https://doi.org/10.33987/vsed.2(73).2020.62-71)
- Krasota, O. V., and Kir'iev, I. S. "Osoblyvosti rozvytku maloho pidpriemnytstva v umovakh porushennia makroekonomichnoi stabilnosti" [Features of Small Entrepreneurship Development Under Macroeconomic Stability Violations]. *Efektivna ekonomika*, no. 2 (2021). DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.2.98>
- Krysak, A. O., and Musiatovska, O. S. "Problemy ta perspektyvy rozvytku maloho biznesu v Ukraini" [Problems and Prospects of Small Business Development in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 12 (2018): 68-73. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2018.12.68>
- Lukashova, L. V. *Male pidpriemnytstvo: metodolohiia ta praktyka fasylytatsii rozvytku* [Small Entrepreneurship: Methodology and Practice of Development Facilitation]. Kyiv: KNTEU, 2019.
- Marchenko, V. M., and Kharytonenko, D. V. "Suchasni tendentsii rozvytku maloho pidpriemnytstva v Ukraini"

[Current Trends of Small Entrepreneurship Development in Ukraine]. *Ekonomichniy visnyk NTUU «Kyivskiy politekhnichnyi instytut»*, no. 19 (2021): 82-88.
DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.19.2021.225854>
Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy.
<https://www.ukrstat.gov.ua/>
Tiulenieva, Yu. V., and Yenysh, V. S. "Problemy rozvytku maloho pidpriemnytstva v Ukraini" [Problems of Development of Small Business in Ukraine]. *Suchasni*

problemy ekonomiky i pidpriemnytstvo, no. 19 (2017): 193-197.
Trehubov, O. "Rozvytok maloho pidpriemnytstva v Ukraini: suchasni tendentsii ta perspektyvy" [Development of Small Entrepreneurship in Ukraine: Modern Trends and Prospects]. *Zbirnyk naukovykh prats DUIT. Seriya «Ekonomika i upravlinnia»*, no. 46 (2019): 109-117.
DOI: <https://doi.org/10.32703/2664-2964-2019-46-109-117>

УДК 330.142
JEL: D83; O10; O34
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-12-166-173>

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

©2023 ПОРСЮРОВА І. П., КЛИМЕНКО А. Б.

УДК 330.142
JEL: D83; O10; O34

Порсюрова І. П., Клименко А. Б. Ідентифікація інтелектуального капіталу в умовах цифровізації економіки

Метою статті є дослідження економічної природи та сутності інтелектуального капіталу як складної категорії та активу підприємства, який здатний до генерації економічного прибутку та доданої вартості в умовах цифровізації економіки. Проаналізовано роботи провідних іноземних та вітчизняних учених, які присвячені питанням ідентифікації інтелектуального капіталу як економічної категорії, вивченню структури та природи інтелектуального капіталу в розрізі чотирьох аспектів. У статті розглянуто різні існуючі наукові підходи до ідентифікації інтелектуального капіталу та їх особливості, за результатами чого запропоновано основні критерії, які можуть використовуватись підприємством для ідентифікації інтелектуального капіталу, а саме: наявність інтелектуальної (творчої) складової; можливість генерації економічних вигод; юридична визначеність; можливість оцінки та ідентифікації в обліку. З урахуванням зазначених критеріїв проаналізовано співвідношення понять «інтелектуальний капітал», «інтелектуальна власність» і «нематеріальні активи» та запропоновано підхід до більш коректної ідентифікації елементів інтелектуального капіталу в бухгалтерському обліку підприємства. Крім того, авторами проаналізовано можливість ідентифікації об'єктів, створених за допомогою систем штучного інтелекту, як інтелектуального капіталу підприємства з урахуванням наявної нормативно-правової бази та позицій провідних українських учених. На підставі цього зроблено висновок, що зазначені об'єкти також можуть бути включені до складу інтелектуального капіталу, оскільки мають юридичну визначеність. Запропоновано визначення інтелектуального капіталу як комплексу інформації, науково-технічних знань, ділового або виробничого досвіду, який є наслідком наукової або творчої діяльності чи застосування штучного інтелекту, який має здатність до генерації додаткового економічного ефекту та може бути оцінений і юридично ідентифікований.

Ключові слова: цифровізація економіки, інтелектуальний капітал, ідентифікація інтелектуального капіталу, штучний інтелект.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 17.

Порсюрова Ірина Петрівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри маркетингу та торговельного підприємництва, Українська інженерно-педагогічна академія (вул. Університетська, 16, Харків, 61003, Україна)

E-mail: i.porsiuropa@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4903-8566>

Клименко Антон Борисович – аспірант кафедри маркетингу та торговельного підприємництва, Українська інженерно-педагогічна академія (вул. Університетська, 16, Харків, 61003, Україна)

E-mail: Anton_kl@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-3211-2529>

UDC 330.142
JEL: D83; O10; O34

Porsiuropa I. P., Klymenko A. B. Identification of Intellectual Capital in the Context of Digitalization of the Economy

The aim of the article is to study the economic nature and essence of intellectual capital as a complex category and asset of enterprise, which is capable of generating economic profit and added value in the context of digitalization of the economy. The works of leading foreign and domestic scholars are analyzed, devoted to the identification of intellectual capital as an economic category, the studies on the structure and nature of intellectual capital in the context of four aspects. The article considers various existing scientific approaches to the identification of intellectual capital and their features and, according to the results, the main criteria that can be used by an enterprise to identify intellectual capital are proposed as follows: presence of an intellectual (creative) component; possibility of generating economic benefits; legal certainty; possibility of evaluating and identifying in accountance. Taking into account these criteria, the correlation of the concepts of «intellectual capital», «intellectual property» and «intangible assets» has been analyzed and an approach to a more correct identification of elements of intellectual capital in the accounting of enterprise has been proposed. In addition, the authors analyzed the possibility of identifying objects created with the help of artificial intelligence systems as the intellectual capital of the enterprise, taking into account the existing regulatory framework and the positions of leading Ukrainian scientists. Based on this, it is concluded that these objects can also be included in the intellectual capital, since they have legal certainty. The authors have proposed a definition of intellectual capital as a complex of information, scientific and technical knowledge, business or production experience, which is a consequence of scientific or creative activity or the use of artificial intelligence, which has the ability to generate an additional economic effect and thus can be assessed and legally identified.

Keywords: digitalization of the economy, intellectual capital, identification of intellectual capital, artificial intelligence.

Fig.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 17.